

Kâinat Aynasına Hikmet Dolu Bir Bakış: Âşık Paşa ve *Garib-nâme'si*

Özlem ONAR GÜNEŞ*

Zehra ŞİMŞEK**

GİRİŞ

Türk dili tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan döneminin sosyal, kültürel ve fikrî hayatına ayna tutan 14. yüzyıl gibi çok erken bir devirde sağlam bir dil şuuruyla yazılan Türkçenin sönmeyen güneşi *Garib-nâme*, Kırşehirli âlim, şair, mutasavvıf Âşık Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, Anadolu'nun en sıkıntılı dönemlerinde Türk milletine yol gösteren bir rehberdir. Eserini bu düşünceden hareketle yazan Âşık Paşa, Batı Türkçesiyle telif edilmiş ilk hacimli eser olan *Garib-nâme*'yi, Türk milletinin hikmetlere ulaşması için Türkçe yazdığını ifade eder. *Garib-nâme*'de Türk milletinin Türkçe okuyup yazmasını, Türk dili ile her bir durumun dile getirileceğini vurgulayan şair, Türkçenin gramerinin bulunmadığını ve Türklerin de bunlarla meşgul olmadığını yakınlıkla anlatır. Hatta kendisinin Türkçe yazdığı için kınanmamasını da ister (Can, 2007, s. 82). Kainat aynasını, zerreden güneşe kadar hikmetleriyle ele alan eser, şairin kendi varoluş tecrübesini de yansıması açısından da önem arz eder.

Farsçanın edebî, Arapçanın ilmî dil olarak hüküm sürdüğü bir dönemde dinî-tasavvufî öğretileri geniş Türk halklarına

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İstanbul - TÜRKİYE

** Öğr. Gör., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul - TÜRKİYE

ulaştırmak amacıyla sağlam bir dil şuuruyla ve söz konusu dillerin karşısında Türkçenin gücünü ortaya koymak üzere bilinçli olarak Türkçe yazılan eser, mesnevi nazım şekline sahip, yaklaşık on bin altı yüz beyittten müteşekkil, hacimli bir kaynak eserdir. Eserin diğer bir özelliği de, devrinin sosyo-kültürel yapısına ve fikrî hayatına ayna tutmasıdır. Dönemin zihniyet unsurlarının ayrıntılarıyla yansıtıldığı metinde, dil hassasiyeti de dikkat çekmektedir (Yavuz, 2000, s. IX).

Tercüme eserlerin çokça ortaya konduğu Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde telifi hüviyete sahip bir eser olması bakımından *Garib-nâme*, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve tesir dairesi çok geniş olmuş eserlerindedir. Sade dille yazılması nedeniyle asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir (Kut, 1991, s. 2). Eser, nasihatlerle ve hikmetlerle örülü bir özelliğe sahiptir. Tertip ve konuları işleme bakımından benzerinin bulunmaması da onun ayrıcalığını ortaya koyan bir başka yönüdür. Nitekim Âşık Paşa eserini on bölüm hâlinde yazmıştır. Her bölüm de kendi içerisinde on bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde birliker, ikinci bölümde ikililer, üçüncü bölümde üçlüler, vb. şeklinde tertip etmiştir. Şair, eserde ele aldığı konuları çok açık ve anlaşılır bir üslupla anlatmaktadır. Ayrıca Anadolu'da gelişmekte olan edebiyatın şekillenmesinde kaynak eser hüviyetindeki *Garib-nâme*'nin payı yadsınamaz derecede büyüktür (Yavuz, 2000, s. X-XIII).

Bu çalışmada yazıldığı devirdeki Türk halklarını eğitmek maksadıyla kaleme alınan, bu yönüyle bir nasihat-nâme özelliği taşıyan ve ideal insan olma yolunda adeta bir menba olan *Garib-nâme*'de bulunan insanî erdemler, Âşık Paşa'nın kâinata hikmet aynasından bakan gözüyle ele alınmış, en çok öne çıkan değerlerden bir seçki yapılmıştır. Ayrıca yine aynı bakış açısıyla insanın ve insan-ı kâmilin kısaca tanımı yapılmış, insana ait kötü özelliklere de genel hatlarıyla yer verilmiştir.

A. GARİB-NÂME'YE GÖRE İNSAN KİME DENİR?

İnsanın Tanımı:

Garib-nâme'nin ana teması insandır. Âşık Paşa bütün kainatı insanda toplamış (cem olmuş) görür. Bunun için insanoğlunun fizik ve ruh âlemlerine yönelir, dikkatle bakar. İnsanı ferd olarak ele alıp inceleyen şairin, ferdî görüş ve mesajlarının topluma açık olduğu unutulmamalıdır (Gülensoy, 1994, s. 156).

Âşık Paşa, *Garib-nâme*'de insanı “yaradılışının inceliklerini bilen ve bunları inceden inceye anlayan varlık” olarak tanımlamaktadır ve “Kendini kendine ayna yapana insan denir.” (Yavuz, 2000, s. 245) demektedir. Ona göre; “İnsan bu âlemin bir kopyası, bütün varlıkların önderi ve özüdür. Âlemde yazılı ve ihsan edilmiş ne varsa, hepsi insanda yer almış ve işlenmiştir. Hatta zerre kadar azlığı yoktur; âlem ne ise, insan da odur.” (Yavuz, 2000, s. 547).

*Taîrı öğdi Kur'ân içre Âdem'i
Âdemî nedür bilendür âdemi*

*Nüşhasıdur âdem uşbu 'âlemüñ
Serveri vü hâsıdur her nesnenüñ*

*'Âlem içre ne ki varsa nakş u bahş
Kamısı bu âdemîde oldı nakş*

*Şöyle kim bir zerreçe yokdur kemi
Ne ki 'âlemdür hemândur âdemî (Byt. 2636-39)*

İnsan-ı Kâmil Kimdir?

Kâinata hikmet nazarıyla bakan Âşık Paşa, *Garib-nâme*'sinde insan-ı kâmilî “yönleri Hakk'a doğru, Allah'a olan bağlılıkları

ve güvenleri tam, nerede olursa olsun hep Hakk'la bulunan, Allah'ı gönül ve akıllarından biran bile çıkarmayan insan” olarak tarif etmiştir. Ayrıca insan-ı kâmil olanlar, Allah'tan gayrısını dert edinmezler; zira onlar Allah'ın gerçek kullarıdır (Yavuz, 2000, s. 371).

İnsan-ı kâmil olan kişinin sahip olması gereken erdemlerin başında ilim ve fazilet sahibi olması gelmektedir. Yani kâmil bir insan, her şeyden evvel ilimle donanmış, fazilet ehli bir şahsiyet olmalıdır. Şair, eserinin onuncu bölümünün ikinci kısasında insanî erdemlere sahip bir kimsede bulunan, onu yükselten ve onu diğer canlılardan ayıran en önemli unsurun akıl olduğunu, akıldan sonra ise faziletin geldiğini ifade etmektedir. Buna göre akıl, dolayısıyla ilim ve fazilet birbirinden ayrılmaz iki haslet olup birbirinden beslenmekte ve her yerde birbirini tamamlamaktadır.

*Ol fazîletdür ki halka hak virür
Kamulardan halk anı artuk görür*

*Hürmet eyler aña cümle hâs u 'âm
Çavı yörür halk içinde nîg nâm (Byt. 9006-07)*

Âşık Paşa, *Garib-nâme* adlı eserinde sık sık ilmin öneminden bahsetmekte ve her fırsatta âlimi methetmektedir. Âlim olan kişi aynı zamanda faziletli de olmalıdır. Zira ne ilimsiz faziletin ne de faziletsiz ilmin insana bir faydası vardır. Her ikisi de birbirinden kuvvet bularak ayakta kalabilmektedir. Aksi hâlde her birisi meyvesi olmayan ağaç gibidir. Neticede insan-ı kâmil olan kimse, bu iki özelliği kendisinde buluşturan kimsedir.

*Ol fazîlet bu 'ilimsüz kadri yok
Cânı açdur ne var olsa cismi tok*

*‘İlm-ile geldi fazîlet revnaka
‘İlmi olmazsa biliñ dutmaz bekâ*

*Ol fazîlet kim ‘ilimden yârı yok
Agaca beñzer kim anuñ bârı yok*

*Ma‘lum oldı kim fazîlet ‘ilm-ile
Hôş yaraşur olıçak iksi bile (Byt. 9011-18)*

B. İNSANA AİT İYİ HUYLAR

1. Akıllı Olma

Âşık Paşa *Garib-nâme*'de akla geniş yer verir. İnsanın eğitilebilmesi için aklını kullanabilmesi çok önemlidir. Akıl seçicilik özelliği ile doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırır eder. Akıl sahibi ancak ilim ve hikmet sahibi olabilir. Küfrü, dinden akıl ayırır. O akıllı olup da aklını kullanamayanı hayvan gibi görür. İnsanı diğer varlıklardan farklı yapan da akıldır (Can, 2007, s. 87). Eserde sık sık aklın üstünlüğü övülmüş, kişinin akıllı olması ile ilgili güzel benzetmeler yapılmıştır. Buna göre akıllı insan, işi etraflıca anlayıp öyle söz söyleyen kişidir. O, neyi nereden ve kimden isteyeceğini bilir.

Nitekim eskilerin tabir ettiği gibi; inci sedefte, misk ceylanda, gönül velilerde, laf ise cahillerde bulunur (Yavuz, 2000, s. 427).

*‘Âkil oldur işi añlap söyleye
Ne nedeysel anı andan isteye (Byt. 2037)*

Âşık'a göre, cahil ile uğraşmak çok zor ve boş bir gayrettir. Eğer kişi, akıllı ise cahil için boşuna emek harcayıp yorulmamalıdır. Zira ne yaparsa yapsın emeği nihayette pişmanlık olacaktır.

*‘Âkıl iseñ câhile renc yimegil
Yir-iseñ soñra dönüp incinmegil*

*Kimse kim bisledi ilan gencini
‘Âkıbet aldurdı elden gencini (Byt. 2111-12)*

Akıl insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli unsurdur. Zira insan akılla şeref bulmuş bir varlıktır; aklı giden kişi ise bunamıştır.

*Âdemî bu ‘akl-ıla buldı şeref
Görseñüz ‘aklı giden oldı haref (Byt. 2631)*

2. Birlik Olma

Garib-nâme'nin birinci bölümü ve diğer bölümlerinde birliğin erdem ve yararları anlatılmıştır. Âşık Paşa, birlik fikrine dinî ve tasavvufî anlam yanında, politik ve sosyal, hatta pratik bir anlamda yüklemiştir (Kesik, 2010, s. 1172). Âşık Paşa, vahdet fikrine vermiş olduğu bu anlam ile, âdeta Osmanlı Türklerinin kurmuş oldukları cihan devletinin ideolojik ve metafizik temelini hazırlamıştır (Kaplan, 2002, s. 178).

Şair, özellikle kitabının birilileri anlattığı birinci bölümünde birlik konusunu farklı hikâyelerle açıklamaya çalışmıştır. Bu bölümün üçüncü kıssasında sözlerini “*Birlik rahmet, ayrılık*

azaptır.” hadis-i şerifine dayandırarak bu hadise uymayı ve birlik yoluna gitmeyi tavsiye ve teşvik etmiştir (Yavuz, 2000, s. 87).

Âşık’a göre, her işin başı birliktir; yiğitlikte kemâle birliğe bağlanıp inanmakla ulaşılır. Birliğe inananlar hedefe ulaşır, fitne yoluna giden kimse bir şey elde edemez. Nerede bir olmuş iki gönül varsa onlar zengin bir hayat sürmektedir. Birlik içinde olanlar üzüntüden uzak, dünyaya sultan olmuş şekilde yaşarlar. Hz. Peygamber de bu yolu birlik sayesinde açıp dünyaya baştan başa hükmetmiştir. Mutluluk, baht açıklığı, ölümsüzlük, başarı, Allah’ın lütuf, ihsan ve rahmeti, hepsi birlik yoluna girenlerin üzerindedir. Nitekim rahmet topluluk üzerine iner, Hz. Peygamber, cemaatin rahmet, ayrılığın azap olduğunu buyurmuştur. İkilik ve fitne yolunu tutanlar ise, daha ziyade cehenneme yaklaşmışlardır.

*Cümle işüñ yigregi birlik-durur
Birlige bitmek bütün erlik-durur*

*Birlige bitenler irdi menzile
İkilikle kimse gelmez hâsıla*

*Kanda kim iki gönül birlikdedür
Göresin bunlar ganî dirlikdedür*

...

*Birliğ-ile geldi cümle iş ele
Birliğ-ile vardılar dogru yola (Byt. 338-45)*

Eserde, iki gözün nasıl birlik içinde olduğunun açıklandığı beyitler, birliğin önemini izah etmesi bakımından oldukça ilgi çekici mahiyettedir. Birlik içinde olanlar, birlik içinde hareket edenler, toplumun geleceği, huzuru, güveni ve devamı için olaylar karşısında bir yumak olmayı başarabilenler, en güçlü

sarsıntıda dahi birbirlerine sımsıkı sarılıp ayakta kalabilenler, dış dünyadan gelen etkilere birlikte tepki veren sağlıklı iki göz gibidirler (Kesik, 2010, s. 1174). “Hiç iki gözün ayrı ayrı yönlere bakabilir mi; onlar birbirinden ayrılmaz şekilde yaratılmıştır. Sağa ve sola ikisi birlikte bakarlar; ne varsa birlikte görürler. Uykuya dalınca da birlikte uyurlar; uyanınca yine beraber uyanırlar. Ağlayınca birlikte ağlarlar, ağlamayı da beraber bırakırlar. İşte bu şekilde tam bir birliğe bağlandıklarından, hayat boyu birlikte hareket ettiklerinden; Allah bunlara tecelliye kavuşmak gibi bir baht ve kutluluk vermiştir. Sen de Hak’la dost ve birlikte olursan, sonunda Allah’ın cemali ile neşelenirsin” (Yavuz, 2000, s. 97-99).

*Hiç iki göz iki yaña bakamaz
Eyle bitmişdür biri birni komaz*

*İkisi bile bakar saga sola
Bilelikdedür niçe kim var ola*

*Uyhuya varsa dahı bile varur
Uyanıçak yine bile uyanur*

*Ağlayıçak ikisi aklar bile
Diñse dahı hem yine diñer bile*

*Şöyle bütün birlige bitdüg-içün
‘Ömr içinde biriküp gitdüg-içün*

*Gör ne devlet virdi Tañrı bunlara
Lâyık itdi bakmaga didârına*

*Sen dahı birlik iderseñ yâr-ıla
Şâd olasın ‘âkıbet didâr-ıla (Byt. 391-99)*

Âşık Paşa, eserinin birinci bölümünün yedinci kıssasında birliğin ne derece önemli olduğu hususunu kazlar üzerinden de ele alır. Kazlar varacakları yere giderken bir araya toplanırlar. Sayıları ne kadar çok olursa olsun birini öne geçirip onun kılavuzluğunda yola düşerler. Birlik ruhunu yaşadıkları için de Allah onlara nizam ve intizam içinde toplanıp nice yerler gezerek maksatlarına mutlu bir şekilde erişmeyi nasip etmiştir. Âşık’a göre bu hikâye, şeriat ve tarikat yolunda bulunanlara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Zira bu yola imamsız çıkanların sonu kötü olup böyle kişiler imanlarından uzaklaşmakla hüsrana uğrayacaktır.

*Görseñüz şol kazı kim gelür geçer
Cümle bir kulavuza uymuş uçar*

*Kulavuz iltür buları menzile
Çün biriküp bile girdiler yola (Byt. 477-78)*

*Sen dahı kulavuza biter-iseñ
Ulular etegini dutar iseñ*

*Yol varasın seyr idüp cevlân-ıla
Hiç gümânsuz iresin ol menzile (Byt. 485-86)*

Âşık Paşa, eserin birinci bölümünün dokuzuncu kıssasında otuz oğlu olan bir adamın ömrünün son demlerinde her bir oğluna türlü vasiyetlerle birlik olmalarını öğütleyen bir hikâyeye anlatır. Hikâyeye göre; çok eski zamanlardan birinde iyi kötü

birçok işte tecrübe görmüş ve saltanat sürmüş, ünlü bir adamın her biri yedi iklimin bir bölgesine hâkim otuz oğlu vardı. Bu ünlü ve tecrübe sahibi adam ölümünün yaklaştığını hissedince bütün oğullarını başına toplayarak onlara dünyada dirlik ve düzen içinde yaşamaları için nasihatler etmiş; bu nasihatlerinin ne derece önemli olduğunu da bir hikmet ile onlara ispatlamak için her birinden bir ok alıp ertesi gün kendisine getirmelerini istemiştir. Otuz oğul babalarının dediğini yapıp birer ok alarak huzura geldiklerinde adam, her ok sahibinin önce okunu kırmasını istemiştir. Her biri elindeki oku kırdıktan sonra babaları yine birer ok daha alıp getirmelerini, getirdikleri okları ise kendisine vermelerini istemiştir. Her biri babasının eline bir ok koymuş, adam elindeki tam otuz oku birleştirerek bir iple sıkıca bağlamıştır. Öyle sıkı bağlamış ki hepsi bir ok gibi olmuştur. Bağladığı bu oku oğullarına uzatarak kırmalarını istemiş, kıramadıkları taktirde sözünü tutmaları için oğullarından da söz almıştır. Her bir oğul bu otuz oku kırmayı denemiş ama bir türlü başaramamıştır. Bunun üzerine bu tecrübe sahibi adam: “O ok yalnızken dayanamayıp kırıldı, bir araya getirilince de herkes âciz kaldı. Yalnız kişi güçsüzdür, güçlerini birleştirenler ise, sınırsız kuvvetin sahibi olur. Yalnız kişi nerede olursa olsun, hangi mevkie bulunursa bulunsun güçlük ve sıkıntı içindedir. Bir araya gelenler her zaman sevinçlidirler...” diyerek oğullarının bu fani hayatta birlik içinde olmalarını, ancak bu şekilde mutluluk ve rahata erebileceklerini nasihat etmiştir.

Pes bilüñ hak sevdügi birlik-durur

Birlik içinde safâ dirlik-durur

Her ki kaldı ikilikde yâr degül

Yoga saygıl sen anı kim var degül

Biriken cânlardur ol rahmet bulan

Rahmet içinde ebed bâki kalan (Byt. 596-98)

3. Adalet Sahibi Olma

Adalet deyince akla ilk gelen isimlerden biri, Hz. Ömer'dir. Âşık Paşa, eserin Dibace'sinde Hz. Ömer'i övdüğü kısımda onun Hz. Peygamber'in dört sadık dostundan biri olduğunu söyleyerek adaletini ön plana çıkarmış, yeryüzünde adaletle hükmedip insanlar arasında adaletle iş yaptığı için Allah'ın ve Peygamber'in kendisinden memnun ve razı olduğunu dile getirmiştir.

Dâd kıldı 'âlem içre tâ-ebed

Hôşnud andan hem Muhammed / hem Ahad (Byt. 187)

Eserde geçtiği şekliyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in halifeleri O'na öyle yürekten bağlıydılar ki onlar karşısında doğrulukla durduklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) de helal ve haram hakkında ne söylemesi gerekirse inceden inceye hepsini açıklardı. O'nun bu sözlerinden her birinin mayasında ne varsa bir hüner olarak ortaya çıkardı. Nitekim O konuştuğu Hz. Ömer'in de adaleti artardı (Yavuz, 2000, s. 439).

Âşık'a göre; insanlar kısım kısımdır. Bunlardan biri düşmanın okuna, silahına mani olan kişidir. O, insanlar arasında hiçbir fark gözetmez, taraf tutmadan münkir-kâfir herkesin hakkını adaletle verir. Buna mukabil bu kimseyi Allah her yerde görüp gözetir; Müslüman, Yahudi ya da Hıristiyan fark etmez, herkes onu sever.

Münkir ü kâfirden ol kayurmaya

Aña karşı müdde'i dem urmaya

*Kamu yirde bekleye Allah anı
İy hoşâ ne bahtlu anuñ canı (Byt. 1483-84)*

4. Arkadaşlık – Dostluk – Yoldaşlık

Âşık'a göre; yola yalnız ve yoldaşsız çıkılmaz. Bir kişi ne kadar akıllı olursa olsun Allah yolunda bir arkadaşı yoksa varacağı menzile varamaz ve dünyada sayısız güçlüklerle karşılaşır.

*Kimsene kim yalñuzın girdi yola
Yolını iltemedi ol menzile (Byt. 441)*

Âşık Paşa, yoldaşlık bahsine en güzel örneklerden birinin “can ve beden yoldaşlığı” olduğundan ve aşkın da bunlara arkadaş olduğundan bahsetmekte ve yollarının asla ayrılmasını temenni etmektedir.

*Kim halâl ola bu cân yoldaşlığı
Hergiz ayrılmaya 'ışk koldaşlığı (Byt. 134)*

Ona göre, dostu sevmek Allah'ı sevmektir; kim O'nun sevdiklerini hoşnut ederse O'nu bulmuş demektir.

*Dôstını sevmek anı sevmek olur
Dôst rızâsında olan anı bulur*

*Nitekim peygâmbere kıldı hitâb
'Âkile ma'nî yiter uşbu cevâb (Byt. 147-149)*

Dostun yüzünü görmek isteyen kişi, gören göz olup güzel görünmeli; zira görmeyen kimseye dost denir mi? Hakiki dost,

Sevgili için oğlunu dahi kurban etmekten çekinmez. Tıpkı Hz. İbrahim gibi... Nitekim Hz. İbrahim, oğlu Hz. İsmail'i (a.s.) Allah için kurban etmiş bir peygamberdir. Öyle ki insanlar Nemrut'un ateşinin gül bahçesine dönüştüğünü görmeden ona dostâne inanmazken Hz. İbrahim (a.s.), Allah'a olan muhabbetini ve bağlılığını daha O'nu görmeden inanarak ispat etmiş, "Halilullah" (Allah'ın dostu) adını almıştır.

*Kimisi gözdür kim ol binâ-y-ıdî
Dôst yüzini görmege ra'nâ-y-ıdî*

*Görmeyinçe kimsene dôst mı olur
Kurban-ıçun oğlına kasd mı kılur (Byt. 292-93)*

5. Cömert Olma – Gönül Genişliği

Cömertlik bahsinde söz konusu edilmesi gereken en cömert varlığın Yüce Yaratıcı olduğu aşikârdır. Zira Allah, el-Kerîm ism-i şerifinin sahibidir. Âşık Paşa da eserinin pek çok yerinde cömertlik üzerine söz söylerken Allah'ı "Cömertler Cömerdi" olarak nitelendirmiştir (Yavuz, 2000, s. 31). Hz. Muhammed (s.a.v)'i ise cömertlik ve ihsanın menbaı olarak vasıflandırmıştır (Yavuz, 2000, s. 5).

Eserin ikinci bölümünün dokuzuncu kıssasında "aklın ve nefsin ordularından" bahseden Âşık Paşa, aklın ve nefsin insan vücudunda neler yaptığını açıklarken cömertliğin aklın ordularından biri olduğunu dile getirmiştir.

*Hem riyâzet hem kerem ihlâs-ıla
Düzilüpdür 'akl-ıla dün gün bile (Byt. 981)*

Âşık Paşa'ya göre kişi her daim cömert olmalı, yüzünü çevirmeden malından ihtiyaç sahiplerine gönül rahatlığıyla vermelidir. Kapısına geleni hoş görmeli ve asla eli boş göndermemelidir. Çünkü cömert insanın gönlü geniştir ve gönül genişliği, gökyüzü gibi uçsuz bucaksız olmalıdır.

*Dünyada gök var-ısa sende gönül
Sen dahı ol gök gibi şöyle giñ ol (Byt. 920)*

*Mâluñı terk it yüzüñ döndermegil
Geleni hoş dut kuru göndermegil (Byt. 3134)*

6. Doğruluk – Dürüstlük Sahibi Olma

Âşık Paşa, eserinde dürüstlüğe en güzel örneğin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu dile getirerek O'nun (s.a.v) yalandan uzak, hep doğru bir hayat yaşadığını vurgulamıştır (Yavuz, 2000, s. 5).

Bu hususta bir diğer örnek ise, dürüstlüğünün neticesinde "Sıddık" adını alan Hz. Ebubekir'dir. Nitekim o, Allah ve Peygamber (s.a.v)'e olan muhabbeti ve bağlılığı ile dünyevî arzularını terk etmiş ve doğruluk yolunu tuttuğu için hem kendi zamanında hem de kendisinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından mükâfat olarak verilen "Sıddık" lakabıyla anılmıştır.

*Terk ile söyndürdi ol hırs odını
Dutdı sıdkı aldı Sıddık adını (Byt. 184)*

Nasihatlerle müteşekkil bir eser yazan Âşık Paşa, zaman zaman nasihatleri kendi nefesine çevirmiş, doğru yolu tutup bu yolda doğru gitmek için gayret etmesi gerektiğini kendine

nasihat etmiş ve kendisini doğruluktan ayırmaması ve şefaatten mahrum etmemesi için Allah'a dua etmiştir.

*İy Hudâyâ dogru yoldan ırmagıl
Ol şefâ'atdan bizi ayırmagıl (Byt. 204)*

Âşık Paşa, nefis-akıl zıtlığını ele aldığı bölümde doğruluğun aklın ordusuna dâhil olduğunu ve akıldan bir an bile ayrılmadığını ifade etmiştir:

*Hem mahabbet hem hayâ hem dogruluk
'Akl-ıla bunlarda yokdur ayruluk (Byt. 982)*

Âşık, doğruluğun insanı saadet ve bolluğa götürdüğünü, doğrulukla velilerin eteğine yapışanın, velinin eliyle saadete erişeceğini de ifade etmiştir.

*Sıdk u tâ'at devlete iltür seni
Nefs ü şehvet mihnete yiltür seni (Byt. 1391)*

*Dut ulular etegini sıdk-ıla
Kim bular ilte seni ol menzile (Byt. 1398)*

Ayrıca insanın Hak yolunda doğru olması gerekir ve bu bakımdan kişi, doğruluk yolundan giderek günahlardan kaçınmalı, yoldan sapmışları da doğru yola iletmelidir.

*Hak yolında dogru durgıl sınımadın
Yolı göster yolsuza kaypınmadın (Byt. 3135)*

Âşık'a göre, hikmetleri dinleyenin sadık olması gerekir. Eğer hikmet ilmini dinleyende doğruluk yoksa ve onun kalbi temiz değilse ne söylenirse söylensin, fayda vermez. Zira hikmet, Hakk'ın sözüdür; onu gönüllere koyan da O'dur. Hikmetin delili ise mümin insanın doğruluğu ve temiz kalpliliğidir. Bu vasıfta olmayan insan, hikmet ilmine layık olmadığından ona hikmet sırrı ifşa edilmez. Eğer kişi, hikmet ilmini doğrulukla alırsa ahirette Hz. Ebubekir gibi siddiklarla birlikte olur.

*Hikmete hergiz delil yokdur 'ayân
İlla şol kim sâdık ola dinleyen*

*Hikmete ger sîdk olmazsa delîl
Kanda söylerse olur hôr u zelîl*

*Zîra kim hikmet Çalap nutkı-durur
Pes delîli mü'minüñ sîdkı-durur*

*Sîdkı yoga hikmeti sen söyleme
Key sakın ol hikmete zulm eyleme*

*Hikmeti Allah gönüllerde kodı
Amı gayr-ı ehline eytmeñ didi (Byt. 2738-42)*

7. Dünyaya Meyletmeme

Âşık Paşa, metnin Dibace'sinde Hz. Ebubekir'i övdüğü kısımda onun çok sevdiği malını terk ile dünyaya nasıl meyletmediğinden bahsetmektedir. Yüce gönüllü halife, Allah ve Peygamber'inin aşkında gönlünü, vücudunu ve canını verip, mal, mülk ve çoluk çocuğundan geçmiş, en sevdiği şeyleri elinin

tersiyle iterek hırs ateşini söndürmüş ve sonunda doğruluğun yolunu tutarak “Siddik” adını almıştır (Yavuz, 2000, s. 52-53). Ayrıca şair, insanların dünyaya bağlanmaması ve Allah’ın verdiği her daim şükretmesi gerektiğini de vurgulamıştır.

Hem üçinçi kâni’ ola dünyaya

Ne ki hak virdi-y-ise şükr eyleye (Byt. 1749)

Bu dünyada kimse devamlı kalmaz, burası için canı harcaııp gönül vermeye lüzum yoktur. Nitekim dünyadan hiç kimse bir iyilik bir lezzet almadan gider; ancak iyi bir ad bırakıp giden hakiki devlete kavuşur.

Uşbu dünya bâkî kalmaz kimseye

Cân gönül harc eylemeñ bu dünyeye

Dünyadan hiç kimsene almadı dad

Devlet anuñ kim koya bir eyü ad (Byt. 2394-95)

8. Edepli Olma

Âşık Paşa, edebî ne derece önemli olduğunu anlattığı kısımda soy ve edep münasebetine değinerek soyluluğun edep ile anlam kazandığını vurgulamaktadır. Buna göre soyu güzel bir insana edilen hürmet, dedesine ve babasına edilen hürmetten ileri gelir. Herkes ona soyundan dolayı saygı gösterip onu yakinen tanımaktadır. Bu şekilde yaşaması, atalarından ona kalan soy mirasıdır. Ancak asalet de denen soy zenginliği, edeple donanınca adeta taçlanmaktadır. Nitekim hem güzel ahlâk sahibi hem de soylu kişi, iki dünyada da büyük bir sadete erişmiş demektir. Bu kimse, halk arasında çok daha

fazla hürmetle karşılanır; bu hâliyle adeta halk içinde bir lider gibidir. Ancak eğer soylu kişide edepten eser yoksa bu kişi, dermanı olmayan bir hastalığa yakalanmıştır. Nitekim o, binası olmayan çatıya benzemektedir. Kimse onu toplum içerisinde baş olarak görmez. Yoksul ve fakir herkes onun hâline güler ve ömrü boyunca halkın arasında rezil olmuş vaziyette gezer.

*Kişiye devlet-durur asl u neseb
İlla şuña kim ola anda edeb*

*Ol neseb kim bu edebden yârı yok
Bir marazdur kim anuñ tîmârı yok*

*Çün neseble bu edeb yoldaş ola
Ol kişi lâ-büd ki halka baş ola*

*Şahsa, ol bir bî-edebse vây aña
Gülüşür yohsul u cümle bay aña*

*Çün neseble bu edeb yoldaş degül
Ulular gönli anı kılmaz kabûl*

*Halk içinde adı var dek dadı yok
Sakfa beñzer kim anuñ bünyâdı yok (Byt. 9056-61)*

9. Fedakâr Olma

Fedakârlık, insanın sevdiği uğruna malından, evladından, her şeyinden hatta canından bile vazgeçmesi demektir. Âşık Paşa bu konuya en güzel örneğin Asr-ı Saadet'ten olabileceğini göstererek Hz. Peygamber (s.a.v.) için sevgili dostlarının canlarını

tereddütsüz ortaya koyduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bir olup her zorluğa göğüs gerdiklerini ve ölümüne savaştıklarını dile getirmektedir.

*Çünkim ol dörd yâr düzildi cân-ıla
Gör ki ne kıldı bular düşmân-ıla (Byt. 244)*

*Ol yarânlar kim anuñla var-ıdı
Yol içinde yoldaş olup yâr-ıdı*

*Kimisi ol yol-ıçun terk itdi mâl
Kimisi ol 'ışka öldürdi 'ayâl*

*Kimisi baş viridi yüz döndürmedi
Kimisi urdı kılıç hiç durmadı (Byt. 325-327)*

Hz. Peygamber için fedakârlık edip canından geçen dostlarından biri de Hz. Ali'dir. O, düşmana karşı Hz. Peygamber (s.a.v.)'i korumak için vücudunu siper etmekte ölüme yürümekten bir an bile tereddüt etmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) sohbet ettiği esnada Hz. Ali'deki fedakârlık hüneri coşar, kendini okun karşısında tutma arzusu artardı.

*Hem 'Ali'de fethartardı sehâ
Kendü cânın karşı dutardı oha (Byt. 2103)*

10. Haddini Bilme

Garib-nâme'ye göre, kendi bildiğinin farkında olan kişi, gerçek insandır. O, kendini bilirse Allah'ı da bulmuş demektir. Kendi hâlini bilmeyen kişi, hakiki manada insan olamaz. Kimin ne olduğunu, bu dünyaya gelmeden nerede bulunduğunu ancak kendini bilen bilebilir. O, cihana ne için geldiğini de

bilir, Allah'ın onu hangi iş için gönderdiğini de... Bu dünyadan gidince de orada ne işinin olacağını da bilir. İşte kendinin ne olduğunu bilen kişi, hakikatte varacağı asıl menzile ulaşmış olur.

*Şunu bilendir ki bildi kendüyi
Kendüyi bildi vü buldı Tañrı'yu (Byt. 2274)*

*Her ki bildi kendü hâlin dünyada
Âdemî oldur hakikat iy dede*

*Kendü hâlin bilmeyen âdem degül
Aña hayvân dir-iseñ sen gam degül (Byt. 2475-76)*

11. Hilm Sahibi Olma

Hilm, yumuşak huyluluk demek olup iyi insan olmanın melekelerinden biridir. Bir kimse ne kadar ilim sahibi olursa olsun, hilm sahibi olmadıkça sözünü kimseye dinletemez. Çünkü ilim olur da yumuşaklık bulunmazsa, o ilimden pek çok kimse zulüm gördüğü gibi böyle kişiyi de kimse dikkate almaz. Diğer yandan ilim sahibi olmayıp hilm sahibi olan kişide de din, çabucak yıkılır gider. İnsanda bu iki haslet bir arada olursa halk böyle kimseyi dinleyip sözünü tutar.

*Kimsede kim 'ilm ola hilm olmaya
Ol hilimsüz 'ilmi kimse almaya*

*Yâ 'ilimsüz hilm olursa yalnızım
Ol kişide tîz harâb ola bu dîn*

*Pes ikisi bile gerek kişide
Kim anuñ didüğini halk işide (Byt. 2333-37)*

12. İyilik Sahibi Olma

İyilik sahibi olmak, mümin olmanın alametlerindedir. Kâmil insan iyinin peşinde olmalı, her daim hayr işlerde vakitini harcamalıdır. Zira mümin, hayır ve iyilik yapar; ondan kötülük gelmez. Ayrıca insan, kendi yaptıklarından sorumludur. İyi veya kötü her ne yaparsa yaptığı bir gün mutlaka karşısına çıkacaktır.

*İlla mü'min hayr işler şerri yok
Ol münâfık hayr kılmaz şerri çok (Byt. 2210)*

*Ol kişi pes kendü fi'linden bulur
Hayr u şer işledügi karşı gelür (Byt. 1389)*

“Her şey zıddıyla kaimdir.” düsturunca iyilik ve kötülük, her daim birlikte anılan iki zıt kavram olagelmıştır. Âşık Paşa da bu iki kavramın birinin cana, diğèrinin de tene ait olduğunu ifade etmektedir: “Her türlü iyilik ve hüner candan çıkıp tene gelirken; her türlü kötülük ve günah da tenden doğup canı karartır.”

*Ma'rifet cåndan kopar gelür tene
Ma'siyet tenden kopar gelür câna (Byt. 710)*

13. Kanaatkâr Olma

Âşık Paşa, eserinin “İkinci Bölümün Altıncı Kıssası Kanaat Tükenmez Hazinedir Sözüni Açıklar; Din Sahiplerinin ve Hakk'a Yakın Olanların İsteyerek ve İstemeyerek Kanaatı Seçtiklerini Anlatır Ayrıca Kanaatın İnsanın Elinde Olduğunu Bildirir”

başlıklı bölüm ile kanaat konusuna ayrı bir yer vermiştir. Buna göre kanaat etmek, iki türlüdür; biri yol keser, diğeri yol gösterir. Kişi bunlardan birini yaparsa Allah'a ulaşır, ötekini yaparsa yolda kalır. Nitekim biri Allah'a götürürken diğeri dinden çıkarır. Az nimet ile yetinip şükreden kişi, mükafat olarak cennete gider ve Hakk'a vasil olur. İyilik ve ibadet yapmada kanaat eden kişi ise şeytan ile yollarını birleştirmiş bir kâfir olmuştur. Bu kişi Allah'ın rahmetinden mahrum olup O'na ulaşmada kendi yoluna engelleri kendisi koymaktadır. Nitekim elindeki ile yetinmek bir hazine olup Allah'ın rahmeti ve inayeti daima böyle kişilerin üzerindedir.

Bir kanâ'at var eri iltür hak'a

Bir kanâ'at var kılan dînden çıka

Her ki kani'se azacuk ni'mete

İresidür ol hakikî devlete

Her ki tâ'at azına kâni' ola

Rahmetinden Tañri'nuñ mahrûm kala

Kimse kim yarıçısı Rahmân ola

Tag u taş cümle aña fermân ola

Tâ'ata kâni' olan kâfir-durur

Zîra anuñ yolını şeytân urur (Byt. 851-61)

Âşık, bitmek tükenmek bilmeyen, büyük bir hazine olan kanaati harcandıkça çoğalan inci tanelerine benzetmektedir.

*Kim kanâ'at key ulu genc-hânedür
Hiç dükenmez harc idüp dürdânedür
“El-kanâ'atu kenzün lâ-yefnâ” (Byt. 1750)*

14. Sevgi-Muhabbet-Aşk Ehli Olma

“Sevgi, muhabbet, aşk” kelimeleri istilahî manada birbirlerinden az çok farklılık arz eden, ancak çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılagelen kelimelerdir. Âşık Paşa eserinin pek çok yerinde sevgi üzerine benzetmelerde bulunmuş; ruhunda sevgiyi besleyen her canı methederek sevginin, insanın canında bulunması gereken en önemli haslet olduğunu, sevginin sırlar ilminin delili ve en belirgin işareti olduğunu ifade etmiştir. Buna göre sevgi, cana bağışlanmış en mukaddes yol göstericidir. Eğer ki kişide aşk ve sevgi bulunmazsa sır, canın içinden kendini göstermez. Zira insan sevmediği yere sırrını açmaz ve açmamalıdır. Eğer açacak olursa zaten sözü de dinlenmeyecektir. Nitekim can, canı sevince sırrını ona açar; küfür ya da İslamiyet fark etmez, sevgi uğruna ondan bile geçer. Ancak iman edenler için en büyük sevgi, Allah’a duyulan sevgidir.

*‘İlm-i esrârûñ delili sevgüdür
Zîra sevgü cân içinde eygüdür*

*Tâ ki sevgü olmayınca ortada
Cân içinden sırr açılmaz iy dede*

*Sevmedük yire kişi râz açmaya
Ger açarsa sözi anda geçmeye*

*Cânı cân sevse aña râzın açar
Küfr-ise İslâm-ısa anda geçer*

*Pes bu esrâra delil sevgü-y-imiş
Bu sevişmek döstlara eygü-y-imiş (Byt. 2749-53)*

15. Sözünde Durma

Sözünde durmak, güvenilir ve emin bir insan olmanın gereklerindedir. Âşık Paşa, eserinde sözünde durmanın önemini dile getirirken tıpkı tohumun ekildiği zaman değil yeşerdiği zaman değerli olması gibi, sözün de işitilince değil, tutulunca önem kazandığını vurgulamaktadır.

*Söz işidende degül dutandadır
Tohm ekilende degül bitendedür (Byt. 2234)*

16. Şükür Sahibi Olma

Kâmil insan olmanın gereklerinden biri de şükür sahibi bir şahsiyet olmaktır. Âşık Paşa da eserinde şükür sahibi kimse-leri methetmektedir. Öyle ki insanoğlunun bu dünyaya bağlanmayıp hırsı bırakması ve Allah tarafından her ne gelirse gelsin şükretmesi gerekmektedir. Az mala sahip olup her daim Allah'a şükreden insanlar yarın Hakk'a erişecek ve onların yeri cennet olacaktır.

*Hem üçinçi kâni' ola dünyaya
Ne ki hak virdi-y-ise şükr eyleye (Byt. 1749)*

*Mâl azına kim kâni' olur-ısa
Tañrı'ya her dem şükür kılur-ısa*

*Tañrı anuñ yanudın uçmak vire
Hiç gümânsuz ol kişi hakk'a ire (Byt. 854-55)*

17. Tevazu Sahibi Olma

Âşık Paşa, *Garib-nâme*'nin altıncı bölümünün sekizinci kıssasını tevazu bahsine ayırmıştır. Bu bahiste tevazu sahibi insanların Allah'ın rahmetine gark olacağını, noksanlarının Allah tarafından tamamlanacağını ayrıntılarıyla dile getirmiştir. Bu bahsin altında Hz. Nuh kıssasını ele almış; Cudi Dağı'nı konuşurarak tevazuyu bu dağ üzerinden anlatmıştır. Hikâyeye göre Allah, dağlara seslenir: “Bu gemi hangi dağda durursa sevdiğim duası ondan eksik olmaz.” Her bir dağ, kendini yüksek görerek geminin kendisine geleceğini söyler. Orta yerde duran Cudi Dağı tevazu ve acizlik içinde ağlayıp sızlanır ve acizyetinden dolayı Allah'a münacatta bulunur. Allah da Cudi Dağı'na seslenerek kendisini aciz ve alçak gördüğü için Hz. Nuh'un gemisinin orada duracağını ve onu kendisine arkadaş edeceğini ifade eder.

*Eytdi iy tağlar size olsun haber
Hâzır oluñ Nûh gemisi geliser*

*Kankırñuzda eglenürse ol gemi
Andan eksilmeye dôtstarum demi*

*Am ben seyrân kılam dôtstaruma
Şol ezelden esrimiş mestlerüme*

*Bu hitâba ne ki tag var kamusı
Şâdi kıldı gele dip Nûh gemisi*

*Her biri eytdi gele bunda dura
Ben yüceyem ol kadem bende ura*

*Orta yirde Cûd Tagı zâr-ıla
Nâliş itdi hazret'e biñ nâz-ıla*

*Eytdi iy iki cihânuñ hâlîkî
Sen yaratduñ cümlesin bu mahlukî*

*Kamusın kılduñ yüce düzdüñ ulu
Orta yirde ben za'îf işde alu*

*Ol gemi ben miskine kanda gele
Kankı tag yüce-y-ise anda kala*

*Mahrum olısaram uş ben n'ideyüm
Seni koyup kime nâliş ideyüm*

*Kendüzin eksüklü çün gördi bular
Gör ki niçe devlete irdi bular
Men tevâza'a li'llâhi refe'ahu'llâhu*

*Kendüzin alçak gören oldı yüce
Nitekim şerheyledüm uçdan uca*

*Kim özin alçak dutarsa yücele
Durmadın hak'dan ana rahmet gele (Byt. 4094-4116)*

Şair, alçakgönüllüksahibi olmayı toprak olmaya benzetmektedir. Nitekim toprak, insanın mayasıdır ve içerisinde

canlıların hayatta kalabilmesi için türlü nimetler barındırır da yine de kibirlenmez. İnsan da bu dünya hayatında kibir ve kinden uzak olup toprak gibi mütevazı yaşmalıdır.

Toprag eyle yüzüni yol ehline

Olmasun kim dutasın kibr ü kine (Byt. 3136)

Âşık'a göre insan, diğer insanlara karşı da toprak gibi mütevazı olmalıdır. Zira toprak gibi tevazu sahibi olan bir gönül, Allah'ın katında yükselir ve o gönüle Allah'ın rahmeti sağanak sağanak yağar. Kibre bürünmüş bir kalp ise kendi kötü sonunu kendisi hazırlar, rezil bir hâle bürünür. Âşık Paşa eserinin onuncu bölümünün yedinci kıssasında Allah'ın insanın bedenini on farklı hikmetle bezediğini, insanın bu on hikmetle kâmil bir insan olabileceğini, bu hikmetlerden dördüncüsünün ise tevazu olduğunu ifade etmektedir.

Pes gerek kim sen tevâzu' kılâsın

Kendüzüñ miskîn ü 'âciz bilesin

Pes tevâzu'dur senüñ dördünç işüñ

Ola miskinlig-ile her cünbişün (Byt. 9879-80)

18. Utanma (Ar) Duygusuna Sahip Olma

Utanma deyince Hz. Osman akla gelmelidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) sohbetlerinde her neyi işaret etse Hz. Osman'da utanma hüneri çoğalırdı; öyle ki kendi vücudunu kendinden saklayacak kadar baştan ayağa utanma duygusuyla dolardı.

*Yüz suyu 'Osmân'da hem artar-ıdı
Kendü cismin kendüden örter-idi (Byt. 2102)*

Utanma hissi, akıllı insanların özelliklerinden olup akıldan ayrı düşünülmemelidir. Akılsızlıklarından dolayı utanılacak işler yapanların yeri ise, yarın cehennem olacaktır.

*Hem mahabbet hem hayâ hem doğruluk
'Akl-ıla bunlarda yokdur ayruluk (Byt. 982)*

*Ol işi işlemeye kim ud ola
Ol sebebden yiri yarın od ola (Byt. 1469)*

Âşık Paşa, Allah'ın sevmediği işlerle meşgul olan ve O'nun rahmetinden mahrum olan hayâsız kadının toplum içerisinde kötü adının yayılmasıyla ne derece olumsuz davranış sergilediğini göstermekte ve utanma duygusunun toplumda erdemli insan olarak yaşama adına ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca utanmanın kadına çok güzel yakıştığını, haya sahibi bir kadının kocasından önce cennete gireceğini ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o kadından razı olacağını belirtmektedir.

*Nedür ol kim Tañrı sevmez ol işi
Bulmaya rahmet ol iş issi kişi*

*Şoldur ol kim 'avrat olsa bî-hayâ
Üni çıksa her gün anuñ obaya*

*Bay u yohsul görüben utanmaya
Utanup ol kendü adın sanmaya*

*Tañrı sevmez bu hulu ‘avratları
Oldur âhir Tañrı’nuñ âfetleri*

*Pes yaraşur yüz suyu ‘avratlara
Uçmaga ol ‘avrat erden ilk gire*

*Râzî andan hak resûl hoşnûd ola
‘Âkîbet anuñ işi mahmûd ola (Byt. 9204-12)*

C. İNSANA AİT KÖTÜ HUYLAR

Âşık Paşa, *Garib-nâme*’sinde insana ait iyi özelliklerden bahsetmenin yanı sıra kötü özelliklerden de bahsederek iyinin ve güzelin kıymetini zıddı ile ortaya koymaya çalışmaktadır. Nitekim eskilerin tabir ettiği gibi, “Her şey zıddı ile kâimdir.” Bu bağlamda kötülük, haram yeme, nefsin tutsağı olma, kibir, gıybet, cehalet, inkar, riya, vakti boş işlerde harcama, gevşek davranma, fitne, açgözlülük, kin ve öfke, cimrilik, kıskançlık ve haset, hilekârlık, hırslı olma, düşmanlık, nankörlük, haksızlık, bencillik, şehvet sahibi olma gibi insanı ahlâki erdemlerden uzaklaştıran kötü özellikler üzerindedir.

Âşık Paşa’ya göre kötülük, münafıklık alametidir. Nefsin arzularına yenik düşmektir. Bu hâlde insanın nefis ve istekleri damarlarının içinde coşmaktadır; ona mani olabilen ise gerçekten yığıttir.

*İlla mü’min hayr işler şerri yok
Ol münâfık hayr kılmaz şerri çok (Byt. 2210)*

*Kan içinde yüğrüşür nefis ü hevâ
Erdür ol kim anı kendüden sava (Byt. 2922)*

Âşık Paşa, eserinin daha en başında Arapça bir şiirden örnek vererek hoşgörü ile bakmanın kusurlarını örteceğini, ama öfke ile bakmanın bütün kusurları ortaya çıkaracağını; iyi gözle bakanın iyi, kötü gözle bakanın kötü göreceğini belirterek eserine iyi nazarla bakılmasını temenni etmektedir.

*Oldur kim bu kitâba nazar-ı rızâ ve
Girişme-i safâ birle bakıp ‘ayb itmeyelerşi’r;*

*Ve ‘aynü’r-rızâ ‘an külli ‘aybın keliletün
Velâkinne ‘ayne’s-suhti tübdi’l-mesâviyâ (Byt. 33-34)*

Âşık’a göre kibir, kin, cimrilik, bozukluk ve fitne bulunan kimse Allah’ın emirlerini yerine getirmede çok gevşeklik gösterir. Nitekim insanın damarlarında kibir, gıybet, cehalet, inkâr ve riya dolaşırken Allah’ın emrinde gevşeklik göstermesi kaçınılmazdır. İş güç, fitne, açgözlülük, kin, kötülük ve karışıklık insanın yakasını bırakmadıkça onun bir köşeye çekilip dünya ile irtibatını kesmesi ve Allah’ın emirlerini hakkıyla yerine getirmesi zordur. Öfke, dedikodu, bilgisizlik, inat ve gösteriş insanı Allah’a ulaştırmamak için yakasını bırakmaz. İnsandaki öfke, kırgınlık, kibir ve kin Hz. Süleyman’a musallat olan şeytan gibidir.

*Kibr ü kîn ü buhl u hem fisk u fesâd
Katlarında hak sözi yavlak kesâd*

*Fi’l ü fitne hırs u hıkd u şerr ü şûr
Halvet olmaga kişiyi kanda kor*

*Hışm u gaybet cehl ü inkâr u riyâ
Kor mı sini kim varasın Tañri’ya (Byt. 2923-25)*

*Sendeki haşm u gazab kibr ü kine
Her biri beñzer Süleymân divine (Byt. 935)*

Âşık, insana ait iyi özellikler ile kötü özellikleri birbiriyle cenk eden iki taraf olarak resmetmekte; kibir ve kini, aklın ordularına karşı savaşıyan nefsin ordularına benzetmektedir. Kibir ve kin bu savaşta nefisle birlikte olup aklı bozguna uğratmaya çalışmaktadır.

*Kibr ü kîne fîsk u inkâr u riyâ
Nefs ile bunlar diler 'aklı sıya (Byt. 985)*

Tarikat, doğru yola girmektir. Bu yolda bin bir tehlike vardır. Bu yolun haydutları nefis, hırsızları da kibir ve kindir. Kişinin, yürüdüğü bu hayat yolunda gönlünde hiç kin beslememesi ve bu kötü hasletlerden çokça sakınması gerekmektedir.

*Ne gönülde kîne duta kimseye
Ne dilinden bîhude söz söyleye (Byt. 1466)*

*Nefs harâmîdür bu yolda key sakın
Hem bu yoluñ ugrısıdur kibr ü kîn (Byt. 3219)*

Şair, eserinde haram üzerinde de durmakta ve haram yiyip içmenin ne derece zararlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Buna göre, insanın yiyip içtiği haram ise, onun çocuklarından güzel bir amel ortaya çıkmaz; öyle insanlara yoldaş olanın başı da dert ve sıkıntıdan kurtulamaz.

*Ger harâmdan kursağı dolmuş-ısa
Andan uşbu dörd ogul kalmış-ısa*

*Hîç bulardan gelmeye bir hûş kılınç
Kim aña yoldaş olanlar ola renc (Byt. 2381-2382)*

Cimrilik; hile, öfke, haset ve cehalet ile bir olup gece gündüz nefsin safında yer almakta veaklı mağlup etmeye çalışmaktadır.

*Buhl u zerk u haşm u cehl ü hem hased
Dün ü gün nefse kılur bunlar meded (Byt. 986)*

Âşık Paşa hırshususunda nefsin hayvan gibi yaratılması hasebiyle çok hırslı olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca insan en çok yaşlılığında hırs ve düşünceye kapılmakta ve bu durum yaşlandığı vakit onun ruhunda adeta şaha kalkmaktadır.

*Nefs tamâm hayvân gibi gelmiş-durur
Anuñ-ıçun hırs-ıla tolmuş-durur (Byt. 2617)*

*Cümle a'zâ kaldı işden oldı süst
Kopdı andan hırs u sagınç oldı cüst (Byt. 1198)*

Âşık; nankörlük hususunda tuz ekmek hakkını hiçe sayan insanların komşu hakkı gözetmediğini, damarlarında doğruluk adına bir şey bulunmadığını; böyle insanlara her ne kadar iyilik edilse de karşılığında kötülük ve düşmanlık bulunacağını dile getirmiştir. Öyle ki o düştüğünde sen elinden tutarsın ama o, buna karşılık diken olup sana batmaktadır. Tıpkı üşümüş yılanı ısıtmak için koynuna alman gibi, canlanınca seni sokmaya kalkışır. Böyle insanların işi, iyiliğe karşı kötülük etmektir; bu da münafıkların işidir.

*Ne duz etmek bilür ü ne koşılık
Tamarında yok-durur hiç togruluk (Byt. 1657)*

*Niçe kim eylük idesin sen aña
Aygutın yavuzluk ider ol saña*

*Sen aña dôstlık halin arturasın
Ol saña düşmanlık ide göresin*

*Eylüğe yavuzluk itmekdür işi
Pes münâfıkdur hakikat ol kişi (Byt. 1657-63)*

Âşık Paşa cahili, “yapılanlar için, bu hâl nedir demeyendir, o gündüzü gece olan bir kişidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Cehalet; öfke, haset ve cimrilik ile birlikte olup nefsin hizmetine âmâdedir. Bu sebeple cahil bir kimseye öğüt vermek ona sıkıntı vermekten başka bir işe yaramaz. Çünkü o yeteneksizdir ve ondan hiçbir hüner ortaya çıkmaz.

*Câhil oldur kim dimez iş nicedür
Şöyledür kim gündüz aña gicedür (Byt. 1156)*

*Câhile renc iltmegil hâsıl degül
Zîra kim cânı aña kâbil degül (Byt. 2041)*

Âşık Paşa, şehvet konusuna da değinerek nefisle beraber insanı sıkıntı ve darlığa götürdüğünü dile getirmektedir.

*Sıdk u tâ‘at devlete iltür seni
Nefs ü şehvet mihnete yiltür seni (Byt. 1391)*

Âşık'a göre insan, bu dünyada heva ve hevese dalmış hâldedir. Bu durumdan kurtulmak için her gördüğüne heveslenip onu almaya kalkmamalı, gücü yettiğine dehaksızlık yapmamalıdır.

Ne tama' kıla gözi gördük yire

Ne galat suna eli irdük yire (Byt. 1467)

İnsanda bulunan bu kötü özellikler onun kâmil bir insan olma yolunda ayağına dolanmakta ve mertebe katetmesini, menzile ulaşmasını engellemektedir. Akıl sahibi her insanın bu kötü özelliklerden uzak durması, nefsin oyunlarından yüzünü çevirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Asırlardan bu yana zengin bir kültürel birikime sahip köklü medeniyetimizin edebî eserlerine bakıldığında başucu kitabı olabilecek önemli eserlerin varolduğu görülmektedir. Bu eserler, çağın manevî hastalıklarına çare olabilecek “hikmet veya insanî erdemler” açısından zengin bir kültür malzemesidir. Medeniyet bahçemizin en seçkin eserleri arasında yer alan Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'si, kaybolmaya yüz tutan değerlerimizin insanlık ile yeniden buluşması bakımından insanı terbiyede farklı tecrübeleri gözler önüne serebilecek kaynak bir eserdir.

Garib-nâme, bugüne kadar dil hususiyetleri bakımından birçok kez ele alınmasına karşın anlattığı konular itibarıyla üzerinde çok daha fazla çalışma yapılması gereken bir eserdir. Özellikle soyut konuları somutlaştırarak anlatması, insanı tefekküre sevk etmesi bakımından günümüz insanı ile buluşturulması büyük önem arz etmektedir. Çalışmada, şahsiyetli bir insanın sahip olması gereken özellikler on sekiz başlık altında

toplanmıştır. İyi huylar, metnin tamamına serpiştirilmişken kanaat ve tevazu için müstakil bölümler ayrılmıştır. İyinin ve güzelin kıymetini zıddı ile ortaya koymayı hedefleyen şair, özellikle kibir, cimrilik, haset, öfke, nankörlük gibi konular üzerinde durmuştur. Eserde, bir ve beraber olmanın öneminin anlatıldığı hikâyeler çok etkileyicidir. Bu hikâyelerle halkın hayal gücünde derin izler bırakılması ve daha geniş halk kitlelerinin birlik içinde olması amaçlanmıştır.

Bu eserin güzel ahlâkla bezenmiş, iyi insan yetiştirmeyi hedefleyen öğretmenlerin, ebeveynlerin, kendini arayan yolda kalmışların başucu kitabı olması en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

- Can, C. (2007). *Gârib-nâme’de insan ve insan tipleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (1994). Aşık Paşa’nın Garib-Nâme’sinde dinî ve tasavvufî unsurlar. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 155-173.
- Kaplan, M. (2002). Türk Edebiyatı üzerine araştırmalar 1, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kesik, B. (2010). Garib-Nâme’de insan ve bazı insanî değerler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, 1167-1193.
- Kut, G. (1991). Âşık Paşa Mutasavvıf Şair, Garibnâme adlı tasavvufî eserin müellifi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 1-3). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme (I-II)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, K. (1983). XIII-XVI. Asır dil yadigarları Anadolu sahasında Türkçe yazılış ve bu devir müelliflerinin Türkçe hakkındaki görüşleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 27, 9-57.

- Yavuz, K. (2004). Çeşitli yönleri ile mantiku't-tayr ve Garib-name mesnevileri. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXII, 346-356.
- Yavuz, K. (2004). Âşık Paşa'nın dil üzerine düşünceleri ve Türkçe'ye hizmetleri. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXII, 223-244.